

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Факультет № 6
Кафедра соціології та психології**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Психолого-правова деонтологія»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

**Тема 4 Етичні стандарти та проблеми роботи психолога у
правоохоронній царині**

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології (протокол від 15.08.2023 № 8)

Розробник:

Доцент кафедри соціології та психології, кандидат психологічних наук,
Бондаренко Л.О.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри педагогіки та психології Харківської державної академії фізичної культури, кандидат психологічних наук, доцент Павлик О. М.
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Шиліна А. А.

План лекції

1. Етичні особливості професійної діяльності практичного психолога.
2. Етичний кодекс психолога.
3. Вимоги та правила роботи психолога.

Рекомендована література:

Основна

1. Діяльність психолога у ході психологічного забезпечення професійної діяльності особового складу Збройних Сил України: (методичні рекомендації) / Міністерство оборони України, Наук.-дослід. центр гуманітар. проблем Збройних Сил України: О.Г. Скрипкін, А.Б. Дейко, О.В. Евєрт. Київ: НДЦ ГП ЗС України. 2016, 110 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/2436459/>
2. Іванова О. В., Корсун С. І., Москалюк Л. М. Психологія: вступ до спеціальності: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 184 с.
3. Казаков Ю. М., Треумова С. І., Боряк В. П., Чекаліна Н. І., Трибрат Т. А. Деонтологія і етика в клінічній практиці: навч. посіб. Полтава. 2014. 213 с.
4. Климчук В. О. Психологічна деонтологія: етичні кодекси. Хрестоматія. Київ: МАУП, 2015. 88 с.

Додаткова

5. Гапотій В. Д., Мінкова О. Г. Юридична деонтологія: Навч. посіб. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2018. 146 с.
6. Спиця Н. В. Деонтологія в медицині. Навч.-метод. посіб. Запоріжжя: ЗДМУ, 2017. 60 с.
7. Шевченко Л. О., Чепіга Л. П. Практична психологія. Харків: Константа, 2018. 192 с.
8. Шевченко Ю. М. Педагогічна деонтологія: навч.-метод. посіб. Мелітополь: Видавничо-поліграфічний центр «Люкс», 2018. 130 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

9. Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>
10. Пошукова система Google books <https://books.google.com/>
11. Типові посадові обов'язки психолога установи виконання покарань та слідчого ізолятора. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1866-13#Text>

Текст лекції

1. Етичні особливості професійної діяльності практичного психолога.

Слово «етика» походить від грецького «ethos» – моральність. Традиції та звичаї наших пращурів, які ще не мали поділу суспільства на класи, складали їх моральність, загальноприйняті норми поведінки. Відношення людини до свого роду, до інших людей закріплювались в той час звичаями, які мали більшу значущість, ніж юридичні норми та закони класового суспільства. У сучасному суспільстві під моральністю прийнято розуміти сукупність принципів та норм поведінки, яка регулює відношення людей один до одного, а також до

суспільства, класу, держави, родини, та т. ін. Моральність підтримується особистими прагненнями, настановами, традиціями, вихованням. Найбільш загальні та значущі норми поведінки людей відносять до поняття моральних принципів. Моральність – це сукупність норм поведінки. Норми поведінки, в свою чергу, визначають моральне відношення людей тому, що вони проявляються в їх діях та поведінці.

Наслідки спілкування з психологом-консультантом мають для клієнта велику особистісну значущість. Від дотримання ним етичних принципів професійної діяльності залежить те, яким буде втручання консультанта – розвиваючим або руйнуючим особистість клієнта.

У своїй роботі практичний психолог зіштовхується з так званими етичними проблемами й «спокусами». Найбільш типові з них можуть бути такими:

Спокуса влади. Відомо, що в психолога є багато можливостей зробити людей залежними від себе. Погано, коли влада над вчинками й діями інших людей стає для когось самоціллю.

Проблема відповідальності психолога. На відміну від відповідальності звичайних людей (неспеціалістів) психолог не повинен всю відповідальність брати на себе. Його завдання більше складне – поступово сформувати почуття й готовність до відповідальності у своїх клієнтів. Сам же консультант відповідає за саму організацію такої допомоги, але не за прийняті рішення – це право (і відповідальність) належить клієнтові як суб'єктові самовизначення.

Спокуса «псевдосамовираження» на роботі, коли практичний психолог використовує свою професію скоріше для демонстрації своїх достоїнств, ніж для допомоги людям, які звертаються до нього. Але, з іншого боку, взагалі не робити ніякого враження на клієнта (не вміти подобатися йому) теж не можна. Проблема в тім, щоб у прагненні подобатися необхідно знайти таку міру, що не перетворила б роботу консультанта в театр одного актора, а дозволила б максимально виявити себе й клієнта.

Спокуса «професійної моди», коли в погоні за останніми новинками в галузі практичної психології консультант витрачає багато часу на ознайомлення з новими методиками й по-справжньому не встигає ні однією з них оволодіти. Але, з іншого боку, консультант, дійсно, не повинен відставати від останніх наукових новинок. Імовірно, тут потрібна певна міра.

Проблема надмірного експериментування, коли консультантові в якийсь момент захочеться узагальнити свій досвід і написати наукову статтю або дисертацію. Можна помітити, як тоді клієнти з людей зі своїми проблемами можуть перетворитися для психолога-експериментатора в «статистичний матеріал», і допомога в рішенні їхніх проблем відійде на другий план. Природно, психолог-практик не повинен відмовлятися від наукового пошуку й експериментування, але пріоритетом все-таки повинна залишатися консультаційна допомога.

Спокуса працювати до безтями, забуваючи про своє здоров'я й про інтереси своїх рідних і близьких. Наприклад, психолог, щоб не здатися

«черствим», усім роздає свій номер телефону, постійно, навіть у святкові дні, влаштовує додаткові зустрічі зі своїми клієнтами та таке інше. Нерідко відсутність елементарної психогігієни праці психолога-практика призводить його самого в психіатричну лікарню. Необхідно вказати на те, що із синдромом «емоційного згоряння» одні автори (Х. Джфрейденберг, К.Кондо) пов'язують професійну самовідданість роботі, надмірне співчуття, м'якість, а інші (Е.Махер), навпаки, – з авторитаризмом і низьким рівнем емпатії. Як вказувала на своїх лекціях відомий психотерапевт О.С.Співаковська, консультант не повинен глибоко поринати в проблеми клієнта, якщо він не забезпечив свої «тилі», які дозволили б йому вийти із проблем клієнта й повернутися у свій нормальний стан.

Спокуса спекуляції на відсутності загальноприйнятих критеріїв оцінки ефективності консультаційної роботи. Як відомо, консультація по суті своїй найчастіше прогностична, тобто орієнтована в майбутнє, й повноцінно оцінити якість роботи консультанта часто можливо лише через якийсь час (оперативні показники ефективності, тобто дані спостереження, самозвіти клієнтів, думки експертів і таке інше носять частковий характер). Не допомагають тут і показники ефективності, використовувані в наукових працях, оскільки часто вони бувають складні у використанні й відбивають лише окремі (досліджувані) аспекти самовизначення. Тому хтось із консультантів, пославшись на відсутність чітких критеріїв ефективності, може працювати несумлінно й заявляти, що тільки «час покаже», наскільки якісна їхня допомога клієнтові. Звідси однією з найважливіших стає проблема професійної совісті психолога-консультанта.

Проблема «пізнього прозріння» клієнта може виникнути при роботі із клієнтами, які захочуть осмислити якийсь важливий етап свого життя або все життя в цілому. Якщо консультант покаже такому клієнтові, що багато чого із вчиненого людиною насправді нікчемне й навіть злочинне, то цим він може нанести клієнтові більшу щиросердечну травму, після якої людина може бути в глибокій кризі. Імовірно, вести із клієнтами відверті розмови на такі теми можна лише тоді, коли консультант буде впевнений у здатності людини пережити подібну ситуацію.

Проблема – це питання про те, чи має право консультант, сам до кінця не визначившись у своєму житті, допомагати самовизначатися іншим людям? Імовірно, відповідь і тут перебуває десь посередині. Але кожного разу консультант при роботі з конкретним клієнтом, повинен на певний час відкласти свої проблеми й зосередитися на проблемах клієнта.

Проблема відсутності на даний момент загальновизнаних ідеалів особистісного й професійного самовизначення. Відомо, що однією з істотних характеристик підліткового віку (і не тільки підліткового) є наслідування інших, прагнення впливати на когось, переймати його кращі, з погляду клієнта, якості. Якщо раніше були свої герої й загальновизнані таланти, на яких рівнялося багато молодих людей, то зараз більшість із них дискредитовано, а нові «герої» уже перетворюються в героїв анекдотів і часто асоціюються у

свідомості більшості людей зі злочинною діяльністю.

Проста констатація й навіть усвідомлення існуючих етичних проблем не може задовольнити психологів-практиків. Етичний характер окреслених проблем досить делікатний, тому було б самообманом просто озброїти психологів готовими рецептами поводження з клієнтом у складних ситуаціях. Внутрішня активність і професіоналізм самих консультантів повинні проявлятися й у тім, щоб уміти самостійно знаходити відповіді на складні моральні питання й гідно уникати неприємних ситуацій, для яких немає й не може бути якихось єдиних рецептів.

Виходячи з вищезазначеного, логічно буде окреслити основні принципи роботи практичного психолога.

Значна частина з них очевидна і є загальноприйнятим стандартом поводження людини в суспільстві, а частина визначається специфікою професійної діяльності психолога. Першу групу принципів можна позначити такими правилами, як «не бийся з клієнтом», «не вбивай клієнта», «не нанось йому каліцтв», «не проводь консультацію в п'яному стані» і т.ін. Такого роду правила є само собою зрозумілими і їх повинна знати й виконувати будь-яка вихована людина (у цьому змісті дані правила є навіть банальними). Але, на жаль, іноді й ці правила порушують, тому їхнє виділення все-таки правомірне. Другу групу принципів складають традиційні (етичні) принципи консультування. Хоча етичні принципи ще не сформульовані для профконсультанта, психотерапевта, практичного психолога й соціального працівника в загальноприйнятому виді, але спроби їхнього виділення є (див. Фирсов, 1993; Климов, 1986; Мелибруда, 1986; Петровская, 1982; Рудестам, 1990; Пряжников, 1994). У найбільш узагальненому вигляді їх можна виділити наступним чином:

Не нашкодь! Або принцип не завдання збитків клієнту. Організація роботи психолога повинна бути такою, щоб ні її процес, ні її результати не наносили збитку його здоров'ю або соціальному стану.

Не оцінюй! Оскільки взагалі без оцінок (у тому числі й позитивних) працювати немислимо, іноді цей принцип уточнюють: не навішуй ярликів! Але можна було б сказати ще простіше: не вимовляй негативних оцінок уголос!

Принцип неупередженості психолога. Неприпустимо упереджене відношення до клієнта, яке б суб'єктивне враження він не справляв своїм виглядом, юридичним і соціальним станом.

Принцип обізнаної згоди. Необхідно сповіщати клієнта про етичні принципи й правила психологічної діяльності.

Сприймай клієнта таким, який він є. Цей принцип має потребу в особливому коментарі. Л.А. Петровська, аналізуючи підходи К. Роджерса, пише: «Коли в Роджерса мова йде про таку установку терапевта, як «безумовне позитивне сприйняття», варто мати на увазі, що вона ставиться до почуттів «клієнта» і аж ніяк не припускає схвалення всього його поводження. Мається на увазі визнання права на яку завгодно гаму власних почуттів без ризику втратити повагу психолога, терапевта».

Принцип конфіденційності, тобто збереження професійної таємниці. Матеріал, отриманий психологом у процесі його роботи з клієнтом на основі довірчих відносин, не підлягає свідомому або випадковому розголошенню й повинен бути представлений таким чином, щоб він не міг скомпрометувати ні випробуваного, ні замовника, ні психолога, ні психологічну науку.

Поважай своїх колег по роботі, їхнє право на професійну творчість і самостійний вибір методів роботи. Критика й дискусії повинні проводитися аргументовано й тактовно. Неприпустиме з'ясування відносин між колегами й співробітниками в присутності клієнтів.

Принцип професійної компетентності: не передавай складні психологічні методики непідготовленим фахівцям і сам не використовуй методики, якими належною мірою не володієш. Психолог має право братися за рішення тільки тих питань, з яких він професійно обізнаний і наділений відповідними правами й повноваженнями виконання психокорекційних або інших впливів.

Знай міру взаємного одкровення із клієнтом, не дозволяй йому розповідати про себе потаємне (у кожної людини завжди повинен залишатися хоч невеликий тайничок душі, недоступний нікому), а також сам зберігай певну дистанцію із клієнтом, інакше можна втратити його повагу й довіру.

Не відбирай у клієнта права самому відповідати за свої вчинки.

Не виставляй свої знання напоказ, прагни допомагати клієнтові спочатку самостійно формулювати ті або інші положення й висновки. Конкретно цей принцип може проявлятися хоча б у тому, що психолог повинен миттєво замовкати щораз, коли, клієнт захоче щось сказати, навіть тоді, коли сам психолог «ще не висловився», і тоді, коли клієнт хоче сказати навіть «якусь дурість».

Принцип добровільності участі в психологічних процедурах. Психолог повинен свою професійну діяльність будувати на основі поваги особистого достоїнства, прав і свобод, проголошених і гарантованих чинним законодавством. Робота допускається тільки після одержання згоди клієнта брати в ній участь.

Принцип безпеки застосовуваних методик. Психолог застосовує тільки такі методики дослідження, які не є небезпечними для здоров'я клієнта.

Принцип попередження неправильних дій замовника. Психолог інформує клієнта про характер переданої замовникові інформації й робить це тільки після одержання його згоди.

Принцип співробітництва психолога й замовника. Психолог зобов'язаний повідомити замовника про реальні можливості сучасної психологічної науки в області поставлених замовником питань, про межі своєї компетентності й своїх можливостей.

Принцип професійного спілкування психолога з клієнтом. Психолог повинен володіти методами психодіагностичної бесіди, спостереження, психологічного впливу на такому рівні, що дозволяв би, з одного боку, ефективно вирішувати поставлене завдання, а з іншого – підтримувати у клієнта почуття задоволення від спілкування з психологом. Виконувати

психотерапевтичну роботу із хворим дозволяється тільки при наявності спеціалізації з медичної психології.

Принцип обґрунтованості результатів дослідження психолога. Психолог формулює результати дослідження в термінах і поняттях, прийнятих у психологічній науці.

Принцип адекватності методик. Застосовувані методики повинні бути адекватні цілям дослідження, віку, статі, освіті, стану клієнта, умовам експерименту.

Принцип науковості результатів дослідження. У результатах дослідження повинне бути тільки те, що неодмінно одержить будь-який інший дослідник такої ж спеціалізації й кваліфікації, якщо він повторно зробить інтерпретацію первинних даних, які пред'являє психолог.

Принцип виваженості відомостей психологічного характеру. Психолог передає замовникові результати досліджень у термінах і поняттях, відомих замовникові, у формі конкретних рекомендацій. Він не передає ніяких відомостей, які могли б погіршити положення клієнта або замовника.

Принцип кодування інформації. На всіх матеріалах психологічного характеру вказуються не прізвище, ім'я, по батькові клієнта, а присвоєний йому код, відомий тільки психологу.

Принцип контрольованого зберігання відомостей психологічного характеру. Психолог повинен попередньо погодити із замовником список осіб, що мають доступ до матеріалів, які характеризують клієнта, а також місце й умови їхнього зберігання, мети використання й строки знищення.

Принцип коректного використання відомостей психологічного характеру. Відомості психологічного характеру про клієнта у жодному разі не повинні підлягати відкритому обговоренню або передачі.

Поважай себе як людину і як фахівця! Часто можна почути такі гарні слова: «Головний засіб роботи психолога – це його власна особистість». Але особистість є вищою цінністю й тому вона не повинна виступати в якості «засобу».

Отже, етика роботи практичного психолога ґрунтується на загальнолюдських моральних цінностях та положеннях сучасного законодавства, яке захищає права людини. Передумови вільного й всебічного розвитку особистості і її поваги, зближення людей, створення гуманного суспільства є визначальними для діяльності психолога. Етичні принципи роботи психолога формують умови, при яких зберігаються й усталюються його професіоналізм, гуманність дій, повага людей, з якими він працює.

Відповідно до визначених принципів роботи практичного психолога були прийняті етичні стандарти психолога, які використовуються в усьому світі.

1. Загальні принципи.

Діяльність психолога спрямована на вирішення таких гуманітарних і соціальних цілей, як благополуччя, здоров'я, висока якість життя, розвиток індивідів і груп у різних формаціях індивідуального й соціального життя. Оскільки психолог є не єдиним професіоналом, чия діяльність спрямована на

досягнення таких цілей, обмін і співробітництво з представниками інших професій бажані й у деяких випадках необхідні, без яких-небудь упереджень стосовно компетенції й знань кожного з них.

Психологія як професія підпорядковується принципами етики: повага до особистості, захист людських прав, почуття відповідальності, чесність і щирість стосовно клієнта, обачність у застосуванні методик і процедур, професійна компетентність, твердість у досягненні мети втручання і впевненість у його науковій основі.

Психологи не повинні брати участь або сприяти розробці методів, спрямованих проти волі індивіда і його фізичної або психологічної недоторканності. Безпосередня розробка, або сприяння в здійсненні катувань або знущань, що є злочином, являє собою найбільш тяжке порушення професійної етики психологів. Вони не повинні ні в якій якості, ні як дослідники, ні як помічники або співники, брати участь у катуваннях або будь-яких інших жорстоких, негуманних, або принизливих діях, хто б не був їхній об'єкт, які б обвинувачення, або підозри проти цієї особи не висувалися, і яка би інформація не могла б бути отримана від нього таким шляхом в умовах військового конфлікту, громадянської війни, революції, терористичних акцій або будь-яких інших обставин, які могли б бути витлумачені як виправдання таких дій.

Всі психологи повинні, як мінімум, інформувати свої професійні об'єднання про порушення прав людини, знущання, жорстокість, негуманні або принизливі умови ув'язнення, хто б не був їхньою жертвою, і про будь-який такий випадок, що став йому відомим.

Психологи повинні поважати релігійні й моральні переконання своїх клієнтів і враховувати їх при опитуванні, необхідному при професійному втручанні.

При наданні допомоги психологи не повинні здійснювати дискримінацію за ознакою походження, віку, расової й соціальної приналежності, статі, віросповідання, ідеології, національності або будь-яких інших розходжень.

Психологи не повинні використовувати владу або перевагу стосовно клієнта, які надає їм професія, для отримання прибутку або одержання переваг як для себе, так і для третіх осіб.

Особливо в письмових документах психологи повинні бути надзвичайно обережні, стримані й критичні стосовно своїх концепцій і висновків з огляду на можливість їхнього сприйняття як зневажливі й що дискримінують людину. Наприклад, адаптований – неадаптований, розумово відсталий і т.ін.

Психологи не повинні застосовувати маніпулятивні процедури з метою домогтися звертання до них певних клієнтів, а також діяти таким чином, щоб виявитися монополістами у своїй професійній галузі. Психологи, які працюють у громадських організаціях, не повинні використати цю перевагу для збільшення власної приватної практики.

Психолог не повинен допускати використання свого імені або підпису особами, що не мають належної кваліфікації й підготовки, для незаконного

застосування психологічних методів. Засновані на обмані дії не повинні прикриватися кваліфікацією психолога.

У випадку, коли особисті інтереси клієнта вступають у протиріччя з установою, психолог повинен постаратися виконувати свої функції з максимальною неупередженістю. Звернення за допомогою в дану установу припускає врахування інтересів клієнта. Повага й увага до нього з боку психолога, що у відповідних обставинах може виступити як його захисник стосовно адміністрації установи.

2. Про професійну компетентність й відносини з іншими професіоналами.

Права й обов'язки професійного психолога ґрунтуються на принципі професійної незалежності й автономії незалежно від службового становища в певній організації й від професіоналів більш високого рангу та адміністрації.

Професійний статус психолога базується на його здатності і кваліфікації, необхідних для виконання його обов'язків. Психолог повинен бути професійно підготовленим і мати спеціалізацію в застосуванні методів, інструментарію й процедур, застосовуваних у даній галузі. Частиною його роботи є постійна підтримка на сучасному рівні своїх професійних знань і вмінь.

Психолог не повинен застосовувати методи й процедури, які не пройшли достатньої апробації в рамках сучасних наукових знань, без упередження стосовно існуючої розмаїтості теорій і шкіл.

Всі психологічні дані, як результат обстеження, так і відомості про втручання й лікування, повинні бути доступні тільки для професійних психологів, у чий обов'язок входить нерозголошення їх серед інших осіб. Психологи повинні вживати заходів для відповідного зберігання документації.

Коли інтереси психологічного обстеження або втручання вимагають тісного співробітництва із професіоналами з інших областей знань, психологи повинні забезпечувати відповідну взаємодію так, щоб вона була спрямована на благо психолога і його клієнта.

Психологічні методи не повинні змішуватися – як у застосуванні, так і в їхньому поданні громадськості – з методами, далекими науковим основам психології.

Не відмовляючись від наукової критики там, де вона необхідна, психологи не повинні дискредитувати колег або представників інших професій, які використовують ті самі або інші наукові методи, і повинні проявляти повагу до тих шкіл і напрямків, які науково й професійно компетентні.

Робота психолога базується на праві й обов'язку проявляти повагу (і користуватися такою) до інших професіоналів, особливо в галузях, які близько стикаються у своїй діяльності із психологією.

3. Про втручання.

Психологи повинні відмовитися від втручання, якщо вони впевнені, що їхня допомога буде спрямована на шкоду або проти законних інтересів індивідів, груп, організацій.

Здійснюючи втручання стосовно індивідів, груп, організацій, психолог повинен надати їм необхідну інформацію про основні розв'язувані проблеми,

про поставлені цілі і використання певних методик. У випадку неповнолітніх або юридично недієздатних осіб батьки або опікуни повинні бути проінформовані. У кожному випадку варто уникати маніпулювання індивідами й прагнути до розвитку й автономності конкретної ситуації.

Психолог повинен прагнути до завершення втручання й не продовжувати його методами приховання інформації або обману як у випадку досягнення поставленої мети, так і у випадку неможливості її досягнення після застосування доступних методів і засобів протягом достатнього часу. В останньому випадку індивід, група, організація повинні бути інформовані про те, які інші психологи або представники інших галузей знання можуть продовжити втручання.

У жодному разі воля клієнта – як відносно припинення втручання, так і відносно консультації в іншого психолога, або іншого фахівця – не повинна бути обмежена. Варто заохочувати здатність клієнта приймати рішення на основі достатньої інформації. Психолог може відмовитися продовжувати втручання, якщо воно здійснюється одночасно із втручанням іншого типу, виконуваним іншим професіоналом.

Психологи не повинні користуватися владою, яка їм надається (за винятком екстремальних обставин праці).

Психолог не повинен дозволяти утягнути себе професійно в неясну, невизначену ситуацію, де його роль або функції виявляться недоречними або двозначними.

Психологи не повинні втручатися в дії, розпочаті іншими фахівцями.

У випадку, коли послуги психолога потрібні для рекламної або комерційної компанії, він повинен співробітничати з метою забезпечення правдивості інформації й охорони інтересів людини.

Психологи повинні дотримуватися особливої обережності в тому, щоб не викликати необґрунтованих очікувань, здійснити які вони згодом виявляться професійно не здатні.

4. Про дослідницькі роботи й освіту.

Всі психологи, у якій би галузі психології вони не працювали, повинні сприяти прогресу науки взагалі й психології зокрема, здійснюючи дослідження й дотримуючись наукових підходів у своїй діяльності, а також передаючи свої знання студентам та іншим професіоналам.

При виконанні досліджень психологи повинні категорично відмовлятися від дій, які можуть призвести до постійного, непоправного або не необхідного збитку для випробуваних. Учасники будь-якої дослідницької програми повинні виразити свою недвозначну згоду на проведення експериментів; у випадку неповнолітніх або юридично недієздатних осіб така згода повинна бути отримана від батьків або опікунів.

Якщо психологічне дослідження супроводжується яким-небудь тимчасовим збитком або дискомфортом, як, наприклад, електричний шок або сенсорна деривація, дослідник повинен у першу чергу впевнитися в тому, що всі учасники досвідів діють зовсім вільно, без стороннього тиску в будь-якій

формі; до участі не повинен бути допущений ніхто доти, поки дослідник не переконається, що про цей збиток учасники досліджень були сповіщені заздалегідь і дали свою згоду. Навіть у випадку згоди перед експериментом учасник дослідження може змінити своє рішення щодо подальшої участі в програмі.

Якщо умови експерименту вимагають дезінформації або обману учасника, психолог повинен переконатися в тому, що це не призведе до скільки-небудь тривалого збитку для учасників досліду, і в кожному разі експериментальний характер і необхідність обману повинні бути розкриті при закінченні експериментальної програми.

5. Психологічні дослідження в умовах звичайної ситуації, як експериментальні, так і природні, повинні завжди виконуватися з повагою стосовно достоїнства індивіда, його вірування, інтимних ситуацій та скромності. Особливо це стосується при дослідженні сексуального поведіння, а також при обстеженні старих, хворих, ув'язнених, тобто осіб, які мають не тільки певні соціальні обмеження, а й переживають серйозну людську драму.

6. При експериментах над тваринами страждання, шкода або дискомфорт, що не є абсолютно необхідними для досягнення поставленої мети й виправданими з погляду науки й інтересів людини, повинні бути виключені або зведені до мінімуму. При хірургічних операціях на тваринах повинно застосовуватися знеболювання й вживатися необхідні заходи щодо запобігання ускладненням. Персонал, що безпосередньо займається дослідницькою роботою із тваринами, повинен керуватися міжнародними стандартами.

Отже, очевидно, що всі перераховані вище етичні стандарти роботи психолога спрямовані на дотримання прав і свобод людини, на досягнення нею благополуччя, здоров'я, високої якості життя, повного розвитку індивідів і груп у різних формаціях індивідуального й соціального життя.

2. Етичний кодекс психолога

На I Установчому з'їзді Товариства психологів України 20 грудня 1990 року в м. Києві прийнято Етичний кодекс психолога. Цей нормативний акт є гарантом високопрофесійної, гуманної, високоморальної діяльності психологів України, здійснюваної залежно від спеціалізації та сфери їх інтересів.

Даний Кодекс являє собою сукупність етичних норм, правил поведінки, що склалися у психологічному співтоваристві й регулюють його життєдіяльність. Об'єктом досліджень і впливу психологів є внутрішній світ особистості, тому їхні контакти з іншими людьми повинні бути теплими, доброзичливими, цілющими.

Етичний кодекс сприяє більш успішному здійсненню психологами своєї професійної діяльності. Зокрема, шкільним і вузівським психологам допомагає у підвищенні ефективності навчання і виховання учнів та студентів; психологам у галузі охорони здоров'я – у виконанні функцій, пов'язаних з профілактикою захворювань, лікуванням, реабілітацією пацієнтів; психологам у сфері державного управління – у психологічному забезпеченні загального і

галузевого управління.

Заснована Товариством психологів України Комісія з етики проводить роботу, спрямовану на правильне тлумачення психологами Етичного кодексу, здійснює контроль за його дотриманням, забезпечує формування у психологів сприйняття цього Кодексу як зобов'язання перед громадськістю, як одного з важливих актів чинного законодавства.

I. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

1.1. Психолог несе особисту відповідальність за свою роботу.

1.2. Психологи зобов'язані всіляко запобігати і не допускати антигуманних наслідків у своїй професійній діяльності.

1.3. Психологи повинні утримуватися від будь-яких дій чи заяв, що загрожують недоторканості особи; не мають права використовувати свої знання і становище з метою приниження людської гідності, пригнічування особистості або маніпулювання нею; несуть відповідальність за дотримання пріоритету інтересів людини.

1.4. На психологів покладається відповідальність за надійність використовуваних методів та програмного забезпечення, валідність обробки даних досліджень, у тому числі і тих, які проводяться з використанням комп'ютерних технологій.

1.5. Психологи застосовують лише ті знання, якими вони володіють відповідно до своєї кваліфікації, повноважень і соціального статусу.

II. КОМПЕТЕНТНІСТЬ

2.1. Психологи постійно поповнюють свої знання про нові наукові досягнення в галузі їхньої діяльності, беруться за розв'язання тільки тих завдань, які належать до сфери їх компетенції. У разі неспроможності завдання психологи передають його іншому досвідченому фахівцеві або допомагають людині, яка звернулася за підтримкою, налагодити контакт з професіоналами, що можуть надати адекватну допомогу.

2.2. Психологи не застосовують методів і процедур, не апробованих центральними органами Товариства психологів України. У тих випадках, коли психологічні методики лише проходять випробування (з дозволу контрольних органів Товариства), психологи, проводячи експеримент з обмеженим контингентом досліджуваних, попереджають їх про застосування неперевіраних методів і технічних пристроїв або про свій недостатній рівень оволодіння ними.

2.3. Психолог публікує під своїм ім'ям лише ту працю, яка повністю виконана ним самим або містить істотний власний внесок; недопустима публікація з метою особистої, матеріальної вигоди недостатньо підготовлених праць, невалідизованих методик, а психолог не може виконувати практичної роботи, не маючи належної кваліфікації та досвіду.

2.4. Психолог прагне до адекватних знань про свої індивідуальні якості та особливості і визначення меж власних професійних можливостей. Особистісні психологічні проблеми (які негативно впливають на якість виконання обов'язків) можуть бути показником професійної непридатності і мають

якомога швидше коригуватись та розв'язуватись психологом.

ІІІ. ЗАХИСТ ІНТЕРЕСІВ КЛІЄНТА

3.1. Психологи суворо додержуються принципу добровільної участі клієнта в обстеженнях. Під час роботи з дітьми, пацієнтами з тяжкими психічними розладами (тобто в крайніх випадках) допускаються відхилення від принципу добровільності, але в межах законодавчих норм; обов'язком психолога є намагання налагодити з клієнтом співробітництво. Психологи утримуються від непотрібних лікувань

3.2. Психологи, вступаючи у контакт з особами, для яких він є обов'язковопримусовим (наприклад, у разі проведення психологічної експертизи), не мають права змушувати клієнта повідомляти відомості поза його волею, не можуть вживати примусових заходів для одержання даних, крім випадків, коли така інформація сприятиме безпеці навколишніх або самого клієнта.

3.3. Психологи не беруть участі в діях, спрямованих проти свободи особи. Вони не мають права змушувати клієнта розповідати про свою життєву філософію, політичні, релігійні чи етичні переконання, не повинні вимагати відмовитися від них.

3.4. Психологи беруть на себе професійну відповідальність за кваліфіковане обстеження, консультування, лікування. Вони домовляються про терміни завершення своєї діяльності або доцільність направлення клієнта до іншого компетентного спеціаліста. Відповідальність з психолога знімається, якщо він упевнився, що інший спеціаліст узяв відповідальність за клієнта на себе.

3.5. Психологи не мають матеріальних або особистих привілеїв, не можуть використовувати свої знання і становище, довірливе ставлення і залежність клієнта у власних корисливих інтересах. У тих випадках, коли послуги є платними, про фінансові умови домовляються заздалегідь; не встановлюється додаткова оплата за консультації і не береться плата з тих, кого психолог навчає або збирається екзаменувати. Якщо клієнт може отримати психологічну допомогу безкоштовно або меншим коштом в іншого фахівця, то психолог інформує про це клієнта.

3.6. Психолог уникає встановлення неофіційних взаємин з клієнтом, якщо це може стати на перешкоді проведенню діагностичної, консультаційної і корекційної роботи з ним. Між психологом і клієнтом не повинно бути статевої близькості у період, коли психолог несе відповідальність за нього.

3.7. Психолог має право вирішувати, на якому етапі консультування або лікування можна дати об'єктивний професійний висновок, а у випадках, коли він не може діяти в інтересах клієнта, роз'яснює йому і батькам (опікунам, піклувальникам) реальний стан справ.

3.8. Висновок за результатами проведеного обстеження чи лікування робить сам психолог, він не може перекладати це на інших. Психолог повинен чітко і однозначно формулювати висновок, так щоб його можна було правильно зрозуміти і використати отримані дані на користь клієнта.

3.9. Психолог не робить висновків і не дає порад, не маючи достовірних знань про клієнта або ситуацію, в якій він перебуває. У звіті (висновку) психолога має міститися лише необхідна і водночас достатня, що відзначається цілковитою надійністю результатів, інформація для розв'язання поставленого завдання, вказуватися межі здійснюваних досліджень, характер виявлених симптомів – постійний чи тимчасовий.

3.10. Психолог у доступній формі повідомляє обстежуваному про поставлений діагноз і методи та засоби допомоги. При цьому він зобов'язаний обачливо і обережно висловлюватися щодо виявлених патологій у психічному стані клієнта. Психолог обов'язково попереджає про те, хто і для чого може використати ці дані; він не може приховувати від людини, які офіційні рішення можуть бути винесені на підставі висновку. Психолог уповноважений особисто запобігати некоректному і неетичному використанню результатів досліджень і повинен виконувати цей обов'язок незалежно від посадової субординації.

IV. КОНФІДЕНЦІЙНІСТЬ

4.1. Психолог зобов'язаний додержуватися конфіденційності у всьому, що стосується взаємин з клієнтом, його особистого життя і життєвих обставин. Виняток становлять випадки, коли виявлені симптоми є небезпечними для клієнта та інших людей, і психолог зобов'язаний поінформувати тих, хто може надати кваліфіковану допомогу. Конфіденційності можна не додержуватись, якщо клієнт просить або згоджується, аби в його інтересах інформацію було передано іншій особі.

4.2. Психолог не збирає додаткових відомостей про обстежуваного без його згоди і задовольняється лише тією інформацією, яка потрібна для виконання професійного завдання. Запис на магнітну стрічку і відеоплівку, фотографування і занесення інформації про клієнта до комп'ютерних банків даних здійснюються лише за згодою учасників.

4.3. Психолог зобов'язаний оберегти професійну таємницю, не поширювати відомостей, отриманих у процесі діагностичної і корекційної роботи, додержуватись анонімності імені клієнта (наприклад, під час навчання, в публікаціях). Для демонстрації і прослуховування будь-яких матеріалів потрібний письмовий дозвіл людини, за чією згодою вони були записані; на вимогу клієнта матеріали негайно, знищуються.

4.4. Документація роботи психологів повинна вміщувати лише професійно необхідні матеріали. До цих матеріалів, пов'язаних з конфіденційним змістом діяльності психологів, має виключатися доступ сторонніх осіб. У тих же випадках, коли психологи звертаються за допомогою до інших фахівців, потрібно спеціально ознайомити їх з питаннями, що стосуються умов і терміну зберігання таких матеріалів, а також обмежень у використанні інформації про клієнта і попередити про міру відповідальності за недодержання конфіденційності.

4.5. Якщо психолог не в змозі надалі виконувати свої функції, він з'ясовує, чи потрібно зберігати матеріали (також і інформацію, занесену до комп'ютера). В разі потреби психолог повинен передати виконання покладених на нього

функцій іншому фахівцеві.

4.6. Психолог інформує клієнтів про правила додержання конфіденційності. Смерть або зникнення обстежуваного не звільняє психолога від необхідності зберігати професійну таємницю.

4.7. Психолог не передає методичних матеріалів особам, які не уповноважені здійснювати психологічну діяльність; не розкриває суті і призначення конкретної методики (за винятком доступних роз'яснень правоохоронним і судовим органам).

3. Вимоги та правила роботи психолога.

Професія психолога непроста, вимагає значних особистісних і емоційних затрат, тому вона пред'являє високі вимоги як до професійних, так і до особистісних якостей психолога.

Перерахуємо ці вимоги.

1. Наявність відповідної освіти і кваліфікації.

Західна система підготовки психологів включає в себе кілька етапів навчання, як правило постдипломного, тобто після отримання базової вищої освіти:

- 1) теоретична підготовка;
- 2) проходження індивідуальної психотерапії для опрацювання власних особистісних проблем і отримання клієнтського досвіду;
- 3) практика власного консультування під керівництвом супервізора.

Така підготовка зазвичай займає не менше двох років - вважається, що саме такий термін необхідний для особистісного "визрівання" психолога і придбання їм готовності до роботи з клієнтом.

2. Наявність досвіду консультативної роботи під керівництвом супервізора - важлива вимога, що забезпечує професіоналізм психолога.

3. Особистісні якості психолога.

Не кожна людина здатна працювати психологом.

Особистісні якості, необхідні психолога, повинні забезпечувати ефективне виконання його рольових функцій. Виділяють наступні рольові функції:

- побудова відносин з клієнтом на взаємній довірі;
- виявлення альтернатив саморозуміння і способів діяльності клієнта;
- безпосереднє входження в життєві обставини клієнтів і їхні відносини зі значимими для них людьми;
- створення навколо клієнтів здорового психологічного клімату;
- постійне вдосконалення процесу професійної діяльності.

Якості, які психолог повинен проявляти в спілкуванні з клієнтом для встановлення консультативного контакту:

- 1) здатність до емпатії;
- 2) відкритість;
- 3) вираз особистої турботи про клієнта;
- 4) доброзичливість;
- 5) безоціночне ставлення до клієнта;

- 6) відмова від моралей, нав'язування клієнту своїх рад;
- 7) довіру до клієнта, віра в його здатності і можливість впоратися з проблемою;
- 8) готовність і прагнення консультанта не так позбавити клієнта від переживань, скільки направити його переживання в конструктивне русло;
- 9) уміння тримати оптимальну психологічну дистанцію;
- 10) уміння вселяти в клієнта впевненість і рішучість змінити себе.

Як ми бачимо, спектр особистісних якостей, важливих для психолога, досить широкий.

Можна зробити висновок, що головний «інструмент» роботи психолога – його особистість.

Модель особистості ефективного психолога.

- 1. Автентичність – повне усвідомлення справжнього моменту - вибір способу життя в даний момент – прийняття відповідальності за свій вибір.
- 2. Відкритість власному досвіду - щирість в сприйнятті своїх почуттів.
- 3. Розвиток самопізнання.
- 4. Сила особистості та ідентичність.
- 5. Толерантність до невизначеності.
- 6. Прийняття особистої відповідальності.
- 7. Глибина відносин з іншими людьми – оцінка людей без осуду і ярликів, відсутність страху перед вираженням почуттів.
- 8. Постановка реалістичних цілей (я не всемогутній), відмова від прагнення стати досконалістю, правильна оцінка своїх можливостей.
- 9. Емпатія.

Таким чином, ефективний психолог – це зріла особистість. Особистість, яка в своїй роботі керується не формулами і правилами, а вимогами ситуації, здатна здійснювати власний вибір, будувати глибокі відносини з іншими людьми, усвідомлювати себе і свої обмеження і розуміти іншу людину. При цьому важливо, щоб психолог мав високий рівень рефлексії і був здатний сам ефективно вирішувати власні проблеми.